

Kes oled ise?

Triin Soomets. Pind ajajoone all. Luulet 2019–2021. Tallinn: Tuum, 2021. 94 lk.

Üle kolme kümnendi on Triin Soomets luule tõukunud neistsamadest igavikulistest küsimustest: kes olen mina? Kuidas ennast ära tunda ja mõista, st kuidas jõuda minani? Need rangelt isiklikud otsingud hõlmavad omakorda võimalikest kõige üldisemaid küsimusi: kes on ülepea inimene? Kuidas inimesest aru saada, st kuidas jõuda inimeseni? Eks ole needsamad küsimused lüürikale igi- ja loomuomased, ja kui mitte algusest peale, siis vähemasti viimased kaks sajandit on nendega maadelnud valdav osa luulest. Asi on nimelt selles, et neid küsimusi ei saa lahendada, ilma et arvesse võetaks kõike ümbritsevat (ühiskondlik-poliitilist konteksti, üksikisiku ja globaalsete sündmuste suhet, mind ja sind, mind ja maailma, kogu ajalugu jne). Tegureid on lõputult palju, aga üks on selge: küsimine on küll paratamatult poelik lahendus, ent hädavajalik, sest „milles on küsimus / selles on ka vastus”, nagu kirjutab Soomets „Varjatud ainetes”¹

Nii nagu filosoofiliste küsimuste puhul ikka, ei ole võimalik neile kunagi üheselt vastata, sest siis poleks enam küsimust ennast ja kõik variseks kokku. Potsti. Mina on tõrge ja häire, mina sees on saladus, pidevalt teisenev tundmatu, mille poole tuleb pöörduda, millest tuleb ära pöörduda, aga seda päris taltsutada, sellele näppu peale panna pole võimalik. Nii on lood ka teiste olemuslike küsimustega,

nagu tõde ja tähendus, häbi ja armastus. Tuleb lihtsalt asuda teele ja hakata otsima, et päralt jõudes jälle edasi minna. Sellise struktuuriga on ka suur osa Soometsa luuletusi, mille sihiks on ikka ja jälle alguspunkt. Aga mis seal ees ootab? „Kuhu me siis pöördusime, kui pöördusime tagasi? / Tundmatule maale ja maastikule, / tagasi tulevikku.” (Lk 85) Nüüd pörkume järjekordse küsimusega, mis Soometsa luules alaliselt kohal: kuidas tuleks otsida? Kuhu suunas tatsama hakata, et jõuda iseendani, kust saaks omakorda edasi liikuda? Enamgi veel: kas teele asumine on iseenda teha, iseenda otsustada, või juhib mind mingi tundmatu jõud (lk 81)?

Luulekogu „Pind ajajoone all” alguses antakse kätte üks võimalikest teeviitadest: „EKSINUNA teed küsides riskid sellega, et ei leiagi oma rada” (lk 9). Üherealine maksiim määratleb põhitingimused: lausujainimene on eksinud, midagi temas on katki või viltu ja ta üritab leida väljapääsu, üritab leida teed, aga väljapoole pöördumine võib kõik ära lõrtsida. Ei saa loota üksnes välistele jõududele, muutustele, abikäele, sest siis võib peale olematu tee kaduda ka oma olematu rada, mis on ju põhimine. Ja kui ka tee näidatakse kätte, siis oma rada võib seetõttu kaduma minna. See aga ei tähenda, et kelleltki ei tasuks teed küsida, vahel tuleb riskida, aga enne tuleks tingimata pöörduda iseenda poole, jõuda võimalikult sügavale iseendasse, sest just seal ootavad ees vastused. Kõlab lihtsalt ja loogiliselt, aga tegelikult on asi keerukas. Nimelt on pöördumine alati kahe- või paljupoolne (lk 25), st kui sina pöördud ära minust, siis paratamatult pöördun mina ära ka sinust, aga pöörduda võib ka allaandnuna või hoopis maailma tipuna, pöörduda võib teiste poole ja iseendasse

¹ T. Soomets, Varjatud ained. Tallinn: Tuum, 2009, lk 72.

(lk 39). Näib, et iseenda poole pöördumine nõuab samal ajal ka pöördumist kõige muu poole või/ja kõigest ära pöördumist. Luulekogu teises luuletuses pakutakse veel üks teetähis. Oma tee või raja asemel on siin „oma lõke” ja selle võimatu suhe tõe ja tahtmisega. Selgub, et tõe pole midagi sellist, mida pelga tahtmisega allutada, sest tõe funktsioneerib tahtmisele risti vastupidiselt.

Kui tõukepunktid on Soometsa luules jäänud valdavalt samaks, siis viis, kuidas nende põhiküsimustega tegeletakse, on teisenenud. Varane Soomets, iseäranis 1994. aastal ilmunud luulekogudes „Randmes unejanu” ja „Janu masinas”, otsis selleks uut luulekeelt, kus traditsioonilisi kujundeid põimitakse paiguti robustse kehalisuse, väljakutsuva tumemeelse erootika, lõhkise naissubjekti, ühiskondliku närvipuntraga. Vana ja uus on neis pidevalt kohakuti või segunevad, nii nagu rahvaluulele omane poeetika võib kokku kõlada ükskõik misuguse modernse stiililemendi, slängi või kui tahes valuliku teemaga: kokku saavad rõve ja ülev, armastus ja vihkamine, vägi-vald ja trööst, veri ja lilled, usk ja lootusetus, nauding ja valu, viha ja rõõm, siirus ja iroonia ja nii lõputult edasi. Tugevat naisepositsiooni (või feministlikku helistikku) ehitatakse muu hulgas üles maskimängudega, mis võimendavad võõritust: jõuline ja vahe väljenduslaad kõigub pidevalt eri äärmusi kompides, vastandlikke registreid hoitakse üheskoos, pressitakse üksteise sisse. Üks juhuslik näide kogust „Janu masinas”: „vägista mind tsementpõrandal / laula mulle hällilaulu / palveta mu eest / luba, ma vägistan sind tsementpõrandal / luba, ma laulan sulle hällilaulu / luba, ma palvetan su eest”². Soomets on intervjuus Kalev Keskülale öelnud kehalisuse kohta nõnda: „Lääne arusaam kultuurist rõhub keha ja vaimu erinevust. Ma arvan, et

tegu on ühe tervikuga. Ühe kaudu saab ligi teisele ja vastupidi. Puhas kehalisus hirmutab mind. [---] Mul tõesti voolab soontes veri. Ja menstruatsioon on poolel inimkonnast.”³

Niisugune Soomets on eesti luules märgiline ja usun, et tema 1990. aastate tekstid on jätnud rasvase jälje paljude lugejate luuleteadvusse. Midagi sellist Soometsa luulest enam niisama lihtsalt ei leia. Mida enam liigub soometsalik erootilisus või kehalisus eesti luulepildi keskmesse – ja nii nullindatel tingimata juhtub –, seda selgemalt hakkab Soomets ise sellest kaugenema. Aga eks olegi ju nõnda, et väärt luuletaja on see, kes suudab muutuda. Luulekeele muutust võib täheldada juba nullindate hakul, eriti alates kogust „Toormaterjal” (2004), ning 2010-ndatel on Soometsa varase loominguga kõige külgetõmbavamad erijooned tuhmunud. Nii on mu jaoks mitu tema eelmist kogu, näiteks „Hulgakesed” (2015) ja „Armukesed” (2017), vahest eelmise kümnendi suurimad pettumused. Küllap mängib ses oma osa taustsüsteem ja sest tõukuv ootushorisont.

Milles muutus seisneb? Appi võiks võtta Baudelaire'i kuulsa väite, et lüürika kõige olulisemad tunnusjooned on hüperbool ja apostroof. Kui eri (trantsendentsete) jõudude ja abstraktsete ideede või nähtuste poole on Soomets alati pöördunud, siis hüperboolsuse tugevnenemine seisneb asjaolus, et võrreldes varase loominguuga ei põimita vastandlikke esteetikaid, ei sünni võõritust: hinge sügavustesse ei küünitata mitte niivõrd keha kaudu, kui võrd hinge kaudu. Keha jäetakse teeäärsele kalmistule, aga meel rändab mööda teed edasi (lk 87). Või nagu Salmo Salar kirjutab 2009. aastal: „Viimase paari koguga on Triin Soometsa luule muutunud tublisti

² T. Soomets, Janu masinas. [Tartu], 1994, lk 4.

³ K. Kesküla, Elab hästi ja eritab luulet. – Eesti Ekspress 27. I 2005, lk B2–3.

steriilsemaks, nülitumaks, puhtamaks.⁴ Nii viiakse miinimumini osutussuhted tegelikkusega, aegruum muutub rõhutatult määratlematuks, toimitakse intiimsel ja samal ajal üldisel tasandil, lakkamatult kujustatakse abstraktseid kategooriaid (tõde, tähendus, armastus, lootus, häbi jne), vastandatakse ja seotakse kokku suuri emotsioone ja nähtusi (hirm ja rõõm, tõde ja vale, hing ja keha, ärkvelolu ja uni jne). Ühesõnaga, lüürika *par excellence*. Ja kui Soometsa retseptisoonis on varemalt mitut puhku väidetud, et (meta)füüsilisi vastandusi üritatakse ületada, siis viimasel ajal jäävad eri pooluste vahelised piirjooned püsima, joonistatakse välja vastandite hägusevõitu kontuurid. Olgu öeldud, et mitmed perioodikas ilmunud tekstid on märgatavalt selgemate osutusseostega, käsitlevad päevakajalisi teemasid (nt Vikerkaares 2022, nr 4–5).

Mitmed tunnused on muidugi ka säilinud. Iseäranis loitsiv rütm, mis justkui kordub ja kordub, aga siis leiab aset väikene nihe, millel põhineb luuletuse pinge. Kordused tekitavad sageli religioossena mõjuva meditatiivsuse: asutakse teele, et jõuda kuhugi tagasi, või vähemasti luuakse liikumise, teekonna efekt. Sageli on ju nii, et luuletaja ehitab aastatega üles süsteemi, täiendab ja täiustab seda ning tema käekiri muutub äratuntavaks, saadakse n-ö nõks kätte, nagu olevat kunagi Kaplinski öelnud. Soometsa viimase aja luule allub samuti mõnele olulisele ja võrdlemisi lihtsale võttele. Mitut neist sai juba mainitud (kujustatakse igavikulisi teemasid, pööratakse nende poole jne). Vahest kõige silmatorkavamad on korduse lakkamatu kordumine, rohke kuhjamine ja astendus, sageli kasutatakse küsimuse-vastuse formaati, mida samuti loitsides korratakse. Parallelismini välja. Sisemise ja välise

reeglipärasest vaheldumisest ja vastandustest sünnib näiline paradoks. Toon ühe soometsaliku näite, mis annab edasi viimase luulekogu metafüüsilisi rännakuid ja raamatu kui terviku struktuuri (lk 28):

HAKKASIN maad mööda minema
jõudsin jõeale järele
hakkasin jõe äärest minema
jõudsin mere rannale
hakkasin meres ujuma
jõudsin teisele kaldale
hakkasin kaldast ronima
kukkusin merre tagasi
hakkasin meres ujuma
jõudsin jõe suudmeni
hakkasin jõe äärest minema
jõudsin allika kõrvale
sinna istusin samblale

„Pind ajajoone all” on võrreldes eelmistega veenvam ja tugevam kogu, olgugi et suur osa teemadest, motiividest ja kujunditestki on varasemast tuttavad. Lisaks kolmele algusotsa luuletusele koosneb kogu neljast põhiosast, mis käsitlevad tuumküsimusi pisut eri vaatenurkadest. Avaosas „Pind” vaadatakse ennekõike sissepoole, asutakse teele, juhatatakse sisse luuletegu. „Aeg” paigutab mina globaalsete ja lokaalsete sündmuste keskele, mina asetatakse nii olevikus kogu inimkonna ja riigi konteksti kui ka kogu ajaloo teljele (nt luuletuses „HINGE AJALUGU”), minevikust üritatakse justkui lootusetult vabaneda, paiguti aimub soov iseend (ilmselt kapitalistlikust masinavärgist tingitult) välisest maailmast ära lõigata. Siinkohal ei tajunud ma niivõrd lootust, kuivõrd kohanematuse paratamatust. Ebainimlik tundub maailm, inimkond, riik ja ajalugu. Näiteks luuletus, mis algab värssidega „YKS RAHVAS emakeeles / rääkis isamaast” naaseb lõppeks küll algusesse, aga puändina mõjub emakeele kadumine: „yks rahvas rääkis / rääkis isamaast” (lk 37). Siin on katastroofi

⁴ S. Salar, Mitte et mulle matemaatika ei meeldiks. – Vikerkaar 2009, nr 10–11, lk 155.

ja loojangut, pettumist maas ja ilmas ning kõige selgemalt riigis: „KUI RIIK reedab mind / kas mina siis endiselt ustav” (lk 45). Tõde on vale noorem vend (lk 46), kel on nuga käes (lk 48) ja kes on märgatavalt lihtsakoelisem kui vale (lk 47).

Kolmas osa „Tomatid ja murelid” liigub tagasi isiklikule tasandile, aga lausuja-inimest ümbritseb nüüd teistsugune müür, millest on välja pudenenud vaid mõni üksik kivi. Keskmes on lähisuhe, selle keerukus, soov lahkuda, (endisest) armastusest/armastatust loobuda, aga lahkumine pole hõlbus, sest teiste, ümbritsevate ootused, ühiskondlikud eeldused, minevik ongi see müür, mis edasiekslemist takistab: „kuidas ytelda et olime üks aga enam mitte / et nyyd on kaks yhte / et olime üks nyyd oleme yksi” (lk 61). Sessamas luuletuses selgub aga, et lahkumine on vaid idee, selle teostumiseni ei jõuta või vähemasti ei ole veel jõutud: „nyyd ma tean miks lahkutakse päevapealt / varsti saan teada / kuidas?”

Viimane, kõige kaootilisem osa „Pime eesel” jõuab tagasi jõe äärde, et saaks sambalale maha istuda. Et eksinu saaks puhata. Peegelduvad eelmised osad, teemaarendused ja motiivid. Varem postuleeritud arusaamad on luulerännaku lõpus hoopis teistsugused. Kui esimeses osas „piisab ühest / ühest surmast / piisab ühest / ühest elust” (lk 17), siis nüüd „jääb väheks ühest / ühest surmast / jääb väheks ühest / ühest elust” (lk 90). Kui teises osas ehitatakse lausuja ja mineviku vahele järk-järgult

müüri, siis nüüd pöördutakse tagasi esivanemate poole. Kui esimeses osas tahab tähendus kõigest mööda minna, jääda kättesaamatuks ka tähendusetusele (lk 19), siis nüüd seisab lausuja-inimene paigal ja vaatab, kuidas aeg kõigest möödub (lk 76), ning soovib kaduvat tähendust uuesti luua (lk 82). Kordusi ja peegeldusi on palju. Ja kui eelnevalt sai öeldud, et Soometsa luules jõutakse (nii temaatiliselt kui ka kompositsiooniliselt) tagasi algusesse, mis pole enam endine ja kus see, „mis oli vasakul, on nüüd paremal” (lk 85), siis võib eeldada, et lakkamatult otsitav teisenebki, arusaamad muutuvad, teekonnad vahetuvad, mistõttu ei saagi kunagi täpselt öelda, kuidas pöörduda. Soometsa luules ei saa arusaamu, seisukohti, vahepeatusi allutada mingile üldkehtivale tõele. Peab küsima, „kuidas teada kes oled ise” (lk 21), aga kohe, kui ise hakkab end kätte andma, selgub, et ta on juba midagi muud, sest „iga maandumine on vahemaandumine, / iga õhikutõus mõtetu, / sihtkoht on iga hetk sinus endas. / Tere tulemast pardale.” (Lk 93) Luuletegu jätkub, eksinu jätkab oma tee ja oma raja otsimist.

Sisaldades nõnda küll mitut õige nõrgest luuletust (eriti trohheuses lõppriimilised tekstid lk 35 ja 74, samuti luulekogu lõpetav jambiline tekst lk 94), on „Pind ajajoone all” väga hea tihedalt komponeeritud ja läbitunnetatud luulekogu. Soovitan.

JOOSEP SUSI